

## BN § 30

## Gestaltad livsmiljö – svar på remiss

BN 2015/7023

- SBF den 15 februari 2016

Au § 28

## Byggnadsnämndens beslut

- Byggnadsnämnden godkänner förvaltningens tjänsteskrivelse.
- Paragrafen förklaras omedelbart justerad.

**Sammanfattning**

Orden *Gestaltad livsmiljö* ger en kort, kärnfull och målande beskrivning av det grundläggande budskapet som genomsyrar hela utredningen. Det kan även ses som ett försök att undvika ordet arkitektur och istället försöka lansera dess innebörd som själva begreppet. Det val utredningen har gjort kan innebära en risk att ordet arkitektur låter sig marginaliseras i ännu större utsträckning än som redan har skett.

Vad innebär tankarna och förslagen i utredningen för kommuners möjligheter att verkligen ta det ansvar som åligger dem för gestaltningen av den framtida livsmiljön i kommunerna? Tyngdpunkten i utredningen ligger på staten och det statliga byggandet, och når inte ut till det byggande som sker i kommunerna och det gäller inte minst bostadsbyggandet.

Utredningen borde ha tagit sig an en djupare analys av vad som i lagstiftningen hindrar utredningens ambitioner att bli verklighet. Utredningen innehåller inga förslag till förändrad lagstiftning utan hänvisar bara till framtida utvärderingar.

Det är svårt att förstå hur kommunerna ska kunna leva upp till och bidra till utredningens ambitioner, när utredningen säger pass när det gäller plan- och bygglagens framtida roll för att uppnå målen.

Bedömningen är att utredningen inte ger något heltäckande svar på frågan om hur idén om en allt igenom gestaltad livsmiljö ska nå hela vägen ut till entreprenörer, praktiserande arkitekter, kommunala nämnder, bygglovhandläggare, byggnadsinspektörer, väg- och vattenbyggare, miljöhandläggare med flera, och slutligen men inte minst viktigt till de som faktiskt ska forma sina livsbanor i dessa miljöer.

**Bakgrund**

Den 15 oktober överlämnade regeringens särskilde utredare Christer Larsson den statliga arkitekturutredningen, Gestaltad livsmiljö, med förslag till ny politik för arkitektur, form och design till kulturministern. Utredningen ska ligga till grund för en

Justerare:	Utdragsbestyrkande:

ny ”rullande” politik med människan i centrum. Utredningen är nu ute på remiss till bl.a. Region Gotland.

Det är sjutton och ett halvt år sedan den nu gällande arkitekturpolitiken, handlingsprogrammet Framtidsformer, antogs av riksdagen. Då var utgångspunkten att ”arkitektur, formgivning och design är verksamheter med central betydelse för hur vi kan leva våra liv” och därmed en avgörande välfärdsfråga. Utgångspunkten för den nya utredningen är ”ett helhetsperspektiv utifrån den enskilda människans behov och möjligheter, idag och i framtiden”. Därav namnet Gestaltad livsmiljö.

Utredningen framhåller att arkitektur, form och design kan bidra till lösningar på de utmaningar vi står inför när det gäller klimatet, den tekniska utvecklingen och urbaniseringen.

”När vi i vardagen ser effekterna av globaliseringen, en ökande segregation och ohälsa och en minskande attraktivitet i flera städer, så ökar intresset för arkitektur, form och design och hur områdets kraft kan utnyttjas”, skriver Christer Larsson i sitt förord.

Den långsiktiga målsättningen i Framtidsformer, det tidigare handlingsprogrammet, var att förståelsen för god arkitektur, form och design skulle öka. Det övergripande målet för den nya politiken ska enligt utredningen vara att ”stärka arkitekturens, formens och designens inflytande och därmed bidra till formandet av en långsiktigt hållbar och väl gestaltad livsmiljö”.

Utredningen framhåller att den nya politiken ska vara ”rullande” för att kunna möta aktuella utmaningar.

”Politiken måste vara föränderlig, den måste formuleras oftare än vart 17:e år, egentligen varje mandatperiod” säger Christer Larsson.

### **Följande mål föreslås i utredningen Gestaltad livsmiljö**

#### **Övergripande mål:**

- Områdets inflytande ska stärkas och därmed bidra till formandet av en långsiktigt hållbar och väl gestaltad livsmiljö.

#### **Den statliga politiken för arkitektur, form och design ska aktivt främja:**

- en helhetssyn präglad av kvalitet, samverkan och dialog i formandet av en attraktiv gestaltad livsmiljö,
- ett inkluderande och demokratiskt samhälle med tillgång till goda livsmiljöer, såväl enskilda som gemensamma,
- ett förebildligt agerande från det offentliga, i alla dess roller, för en stärkt kvalitet i den gestaltade livsmiljön och
- en bred och tvärsektoriell kunskapsutveckling inom utbildning samt för utövare och aktörer inom området gestaltad livsmiljö.

**Nedan följer de 11 större insatser som utredningen föreslår för att uppnå politikens mål – en långsiktigt hållbar och väl gestaltad livsmiljö.**

Justerare:	Utdragsbestyrkande:

### 1. Arkdes görs om till ny myndighet.

Förslaget är att ombilda nuvarande Arkdes (Statens centrum för arkitektur och design, före detta Arkitekturmuseum) till en ny myndighet med arbetsnamnet Myndigheten för gestaltad livsmiljö.

Myndigheten ska enligt förslaget utveckla och driva politiken, följa kunskapsutvecklingen, samarbeta, debattera, följa upp statens förebildlighet och vid behov föreslå nya mål. ”Myndigheten ska vara en tankesmedja, med forskning, bibliotek och pedagogisk verksamhet”.

Myndigheten ska ta till vara erfarenheterna från Delegationen för hållbara städer, som tillsattes 2008 och avslutades 2012 och ska också samverka med bland andra Boverket om plattformen och webbplatsen Hållbar Stad. Förslaget är att den nya myndigheten inte ska bedriva utställningsverksamhet så som Arkdes nu gör och att lokalbehovet bör ses över. Och att Arkdes samlingar, som grundades genom en donation av före detta SAR och som idag innehåller fyra miljoner föremål från mer än 500 arkitekter, ska överföras till ett annat statligt museum. Utredningen föreslår Moderna Museet eller Nationalmuseum. Utredningen innebär att tidigare förslag om att slå ihop Arkdes och Moderna museet är inaktuellt. ”Vi har inget underlag för en sammanslagning”, konstaterar kulturminister Alice Bah Kuhnke.

### 2. Sverige får en riksarkitekt.

Utredningen föreslår att befattningen riksarkitekt skapas inom Statens fastighetsverk. Statens hantering av arkitektur, form och design är normgivande, konstaterar utredningen. Riksarkitekten ska ”driva på utvecklingen av och diskussionen om gestaltad livsmiljö inom statligt fastighetsägande och förvaltning”. *Utredningen anser att Fastighetsverket också bör verka för att projekttävlingar används för upphandling av arkitekttjänster. Ska finansieras genom att ta av Fastighetsverkets överskott.*

### 3. En fond för utveckling och export.

Förslaget är att staten bör utreda möjligheterna till att bygga upp en fond med syfte att långsiktigt främja en vital utveckling av arkitektur, form och design i hela landet och stödja exportfrämjande insatser. ”Vi har något att sälja! Vi är bland de bästa i världen på hållbar utveckling”, säger Christer Larsson och konstaterar att branschen behöver stöd för detta. Förebilden är Danmarks filantropiska organisation Realdania. Förslaget är ett nytt anslag med en startpott på fem miljoner kronor i väntan på att fonden utreds.

### 4. Fler arkitekturprogram.

Utredningen föreslår att Statens fastighetsverk och den nya Myndigheten för gestaltad livsmiljö ska få i uppdrag att stötta andra statliga myndigheter att utveckla arkitektur-, form- och designprogram. Och att den nya myndigheten, Riksantikvarieämbetet, Statens konstråd och Boverket får i uppdrag att stötta kommunerna inom det samma. ”Det är fortfarande viktigt att offentligt och offentligt stött byggande, inredande och upphandling behandlar kvalitetsfrågor på ett föredömligt sätt”, konstaterar utredningen.

Justerare:	Utdragsbestyrkande:

### 5. Mer stöd till export.

Utredningen vill stärka internationellt utbyte och svenskt export av arkitektur genom att utveckla samarbetet mellan det offentliga och företagen och ge ökade resurser till främjarorganisationerna Svenska institutet och Business Sweden.

### 6. Ett wild card-system.

Utredningen föreslår ett statligt stöd för att ge arkitekter och formgivare i början av sin karriär en större chans att delta i upphandlingar och tävlingar. Ett så kallad wild card-system öppnar för små företag att delta i upphandlingar genom att det inte ställs krav på genomförda projekt eller någon viss omsättning, konstaterar utredningen och poängterar att systemet syftar till att bidra till större mångfald och nyskapande.

### 7. Höjd kompetens inom offentlig upphandling.

Utredningen har identifierat en lång lista med problem inom offentlig upphandling. Till exempel brist på uppföljning av slutförda upphandlingar, brist på kunskap i tolkning av reglerna och därmed en rädsla att göra fel, kompetensbrist hos ansvariga upphandlare, fokus på lägsta pris, ramavtal som utesluter små och medelstora företag. Första punkten på listan är bristen på dialog, en otillräcklig kommunikation mellan upphandlare och leverantörer på grund av osäkerhet kring vad som är tillåtet. Utredningen föreslår att forskare inom området offentlig upphandling av arkitektur, form och design ska få ökat stöd. I övrigt uppmanar utredningen bland annat till utbildning av myndigheternas inköpare och att Upphandlingsmyndigheten utvecklar metodstöd och handledning för upphandlingsformer som ”underlättar inriktningen mot kvalitet i offentlig upphandlingen av gestaltningstjänster” samt medverkar i att ta fram en kvalitetspolicy för kommunerna.

### 8. Stärkt forskning.

Enligt utredningen behövs en kraftsamling i kunskapsuppbyggandet om det hållbara samhället. Förslaget är en särskild utlysning genom Vetenskapsrådet och Formas, för forskning utifrån perspektivet gestaltad livsmiljö.

### 9. Utbildningarnas rekrytering breddas.

En breddad rekrytering till utbildningar inom arkitektur är nödvändig för att åstadkomma en hållbar samhällsutveckling, skriver utredningen. Förslaget är att breddad rekrytering ska vara en del av kvalitetsutvärderingarna i fortsättningen, för att stärka mångfalden.

### 10. Dispens för innovation och större mångfald bostäder.

Utredningen föreslår att regeringen bör utvidga anslaget till innovativt byggande till att gälla alla kategorier bostadsbyggande. Och att reglerna när det gäller dispens i experimentsyfte (24 § i plan- och byggförordningen) ändras så att de betonar att syftet med dispensen är att pröva och utvärdera olika utformningar. ”Det kan leda till en större mångfald av lösningar som är anpassade till människors livssituation och olika gruppers behov, skriver utredningen och tillägger att ”om alla krav inte behöver uppfyllas i varje bostad finns det också möjlighet till större variation även av boendekostnader”.

Justerare:	Utdragsbestyrkande:

### 11. Uppföljning av lagändringarna.

Utredningen föreslår inga ändringar i plan- och bygglagen, väglagen eller banlagen. Däremot uppmanar man till att den nya Myndigheten för gestaltad livsmiljö får i uppdrag att följa upp de ändringar som trädde i kraft i och med Framtidsformer 1999.

### Förvaltningens lämnade synpunkter

Orden *Gestaltad livsmiljö* ger en kort, kärnfull och målande beskrivning av det grundläggande budskapet som genomsyrar hela utredningen. Det kan även ses som ett försök att undvika ordet arkitektur och istället försöka lansera dess innebörd som själva begreppet. Det är sant att ordet arkitektur på olika sätt är belastat. Det finns många fördomar och förutfattade meningar om vad arkitektur är och vad arkitekter kan och är intresserade av. Det val utredningen har gjort kan vara ett sätt att slippa en annars given debatt, men det innebär även en risk att ordet arkitektur låter sig marginaliseras i ännu större utsträckning än som redan har skett.

Ger då utredningen svar på frågan om hur idén om en allt igenom gestaltad livsmiljö når hela vägen ut till entreprenörer, praktiserande arkitekter, kommunala nämnder, bygglovhandläggare, byggnadsinspektörer, väg- och vattenbyggare, miljöhandläggare med flera, och slutligen men inte minst viktigt till de som faktiskt ska forma sina livsbanor i dessa miljöer? Svaret på den frågan måste nog dessvärre bli nej.

Hur ska marken och de resurser vi tar ur den användas på bästa sätt ur ett helhetsperspektiv som både tillåter, uppmuntrar, och möjliggör en både hållbar och gestaltningsmässigt väl genomförd livsmiljö?

En viktig fråga, med utgångspunkt från Region Gotlands roll som ansvarig för den fysiska planeringen inom Region Gotland är vad tankarna och förslagen i utredningen betyder för Region Gotlands och alla andra kommuners möjligheter att verkligen ta ansvar för gestaltningen av den framtida livsmiljön i respektive kommun. Den frågan bör samtliga kommuner i Sverige ställa sig.

Det viktigaste verktyget en kommun har att arbeta med i den fysiska planeringen och gestaltningen av goda livsmiljöer är plan- och bygglagen.

Bedömningen är att den nuvarande lagstiftningen inte är utformad för att lyckas med den ambitionen. Utredningen borde därför även ha tagit sig an en djupare analys av vad som i lagstiftningen hindrar utredningens ambitioner att bli verklighet.

Utredningens tyngdpunkt ligger på staten och det statliga byggandet, och når inte ut till det byggande som sker i kommunerna och det gäller inte minst bostadsbyggandet.

Bedömningen är att utredningens ambitioner står i kontrast till den politik som har drivits de senaste åren och fortfarande drivs och som mest handlar om kvantitet och mindre om kvalitet när det gäller byggande och samhällsplanering.

Bland många ledande politiker i Sverige verkar arkitektur och stadsbyggnad fortfarande ses som hinder och inte som verktyg för att lösa exempelvis bostadsfrågan. Alla på senare år genomförda och fortsatt föreslagna lagförslag går ut på att ta bort de verktyg i lagstiftningen som ger kommunerna möjlighet att bidra till att förverkliga utredningens ambitioner. För att klara bostadsbristen vill flera politiska partier nu även stryka kravet på detaljplan.

Justerare:	Utdragsbestyrkande:

Det tidigare arkitekturpolitiska handlingsprogrammet Framtidsformer (1998) ledde till en förstärkning av den lagliga grunden att hävda arkitekturens betydelse vid behandling av detaljplan och bygglov. Ändå upplevs plan- och bygglagen i dess nuvarande utformning inte alltid kunna stödja tillräckliga kvalitetskrav på gestaltning och helhetssyn. Nu ligger fokus på tekniska lösningar och byggproduktion, snarare än samhällsbyggnad och gestaltad livsmiljö.

Utredningen - Gestaltad livsmiljö – innehåller dock inga förslag till förändrad lagstiftning utan hänvisar bara till framtida utvärderingar. Det är svårt att förstå hur kommunerna ska kunna leva upp till och bidra till utredningens ambitioner, när utredningen säger pass när det gäller plan- och bygglagens framtida roll för att uppnå målen. Bedömningen är att detta är en stor brist i utredningen. Det är en fråga som är helt avgörande för kommunernas möjlighet att delta i genomförandet av den föreslagna politiken.

### Övriga synpunkter

Förslaget att ombilda nuvarande Arkdes till en ny myndighet med arbetsnamnet - *Myndigheten för gestaltad livsmiljö* - bedöms inte vara helt genomtänkt. Bedömningen är att ytterligare en myndighet inte är lösningen på behovet att tillgodose behovet av gestaltning av den byggda miljön vi lever i.

De frågor som den planerade myndigheten är tänkt att ansvara för bör istället överföras/integreras/samordnas med Boverkets uppdrag att verka för en hållbar bebyggelseutveckling, där gestaltungsfrågorna bör ges en rimlig möjlighet att ta sin motiverade plats bland övriga frågor som ska hanteras i översiktsplan, detaljplan och bygglov.

Ett så kallad wild card-system som öppnar för små företag att delta i upphandlingar genom att det inte ställs krav på genomförda projekt eller någon viss omsättning, som syftar till att bidra till större mångfald och nyskapande är ett bra förslag som omgående bör genomföras.

Det finns inget att erinra mot förslaget att höja kompetens inom offentlig upphandling. Det är ett förslag där man tydligare än i andra kan se att det skulle kunna få direkta och positiva effekter ända ut till den kommunala nivån.

Det är inte bara en breddad rekrytering till utbildningar inom arkitektur som är nödvändig för att nå utredningens mål. Vad som också behövs är en breddad kunskap om arkitektur eller gestaltad livsmiljö inom alla typer av utbildningar som leder till professioner som deltar i tillkomsten av våra livsmiljöer, kunskaper om betydelsen och kraften i en medvetet gestaltad livsmiljö.

Justerare:	Utdragsbestyrkande: